

I. CIVILINIS PROCESAS

APELIACINIS PROCESAS: PAGRINDINĖS CIVILINIO PPROCESO KODEKSO NAUJOVĖS

Doktorantė Goda Ambrasaitė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas gambrasaite@lvat.lt

Pateikta 2003 m. vasario 10 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 17 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros vedėjas
dr. Virgilijus Valančius ir šios katedros docentas dr. Vigintas Višinskis*

S a n t r a u k a

2002 m. vasario 28 d. [1] Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą [2] (toliau tekste – naujasis CPK). Jis įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 dienos. Nors naujajame CPK daugiausia reformų patyrė pirmosios instancijos teismo procesas, nemažai naujovių yra ir apeliacinį procesą reglamentuojančiose nuostatose. Apeliacinio proceso pokyčiai daugiausia lemti įstatymų leidėjo siekio išspręsti praktikoje per trejetą ribotos apeliacijos galiojimo metų pastebėtas problemas, optimizuoti apeliacinį procesą, padaryti jį paprastesnį, trumpesnį ir ekonomiškesnį.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti naujajame CPK įtvirtintas apeliacinį procesą reglamentuojančias nuostatas, lyginant su analogiškėmis 1964 m. redakcijos Civilinio proceso kodekso [3] (toliau tekste – 1964 m. redakcijos CPK) nuostatomis. Straipsnio apimtis ribota, visų CPK numatomų naujovių apžvelgti neįmanoma, todėl straipsnyje apsiribojama, autorės manymu, esmingiausių apeliacinio proceso naujovių apžvalga. Kartu straipsnyje siekiama atkreipti dėmesį į kai kuriuos įstatymų leidėjo naujojo CPK nuostatose paliktus netikslumus bei galimas apeliacinio proceso normų taikymo problemas.

Atsižvelgiant į tai, jog daugiausia nesutarimų kyla dėl apeliacinio proceso esmės ir paskirties, atskira straipsnio dalis paskirta apeliacinio proceso esmę atskleidžiančių CPK nuostatų analizei. Kitos straipsnio dalys išskirtos atsižvelgiant į pagrindines apeliacinio proceso stadijas: apeliacinio skundo priėmimą, pasiruošimą nagrinėti apeliacinę bylą, bylos nagrinėjimą apeliacinės instancijos teisme bei apeliacinės instancijos teismo teises bylą išnagrinėjus iš esmės.

1. Apeliacinio proceso esmė

Prieš pradėdant analizuoti CPK numatomas apeliacinio proceso naujoves, norėtusi trumpam grįžti prie apeliacinio proceso esmės. Tinkamai jos nesuvokiant neįmanoma teisingai aiškinti ir taikyti apeliacinį procesą reglamentuojančių nuostatų. Civilinio proceso teisės moksle bei įvairių valstybių praktikoje skiriamos 2 pagrindinės apeliacinio proceso esmės koncepcijos. Apeliacija gali būti suprantama kaip pakartotinis bylos nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme (vadinamoji visiška, arba neribota, apeliacija) arba kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės mechanizmas (dalinė, arba ribota, apeliacija). Trumpai apibendrinant būtų galima pateikti tokius esminius šių apeliacijos rūšių skirtumus:

- 1) esant ribotai apeliacijai apeliacinio nagrinėjimo objektu pripažįstamas pirmosios instancijos teismo sprendimas (jo teisėtumas ir/ar pagrįstumas), neribotai – apeliacinės instancijos teismui perduotas šalių ginčas,
- 2) kai apeliacija ribota, panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacine tvarka pripažįstama tik pirmosios instancijos teismo padaryta teisės ar fakto klaida, kai neribota – tiek teismo, tiek proceso šalių klaidos,
- 3) esant neribotai apeliacijai naujų įrodymų pateikimas apeliacinės instancijos teisme leidžiamas be apribojimų, tuo tarpu ribotai – galimas tik išimtiniais atvejais arba apskritai draudžiamas,
- 4) esant neribotai apeliacijai apeliacinės instancijos teismas privalo pats užbaigti tarp šalių kilusį ginčą, ribotai – turi teisę grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui [4, p. 59–61].

Taigi atsižvelgiant į konkretų valstybės pasirinktą apeliacijos modelį, skiriasi bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribos, šalių galimybė pateikti apeliacinės instancijos teisme naujus įrodymus bei apeliacinės instancijos teismo teisių apimtis.

Apeliacinis procesas, Lietuvos civiliniame procese atkurtas 1994 metais [5], per aštuonerius gyvavimo metus ne kartą buvo keičiamas ir reformuojamas. Paskutinį kartą apeliacinis procesas iš esmės buvo reformuotas nuo 1999 m. sausio 1 d. [6], Lietuvos įstatymų leidėjui pasirinkus dalinės (ribotos) apeliacijos modelį. Kartu įstatyme buvo įtvirtintas ribotai apeliacijai būdingas naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas bei galimybė (nors ir ribota) apeliacinės instancijos teismui, panaikinus pirmosios instancijos teismo sprendimą, grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui.

Dviejų apeliacinio proceso esmės koncepcijų, lemiančių apeliacinį procesą reglamentuojančių normų turinį ir patį šio proceso funkcionavimą, privalumai ir trūkumai ne kartą buvo analizuojami civilinio proceso teisės teoretikų ir praktikų. Ši diskusija galėtų būti atskiro straipsnio objektas, todėl čia apsiribosime paminėdami, jog ji neaplenkė ir Lietuvos civilinio proceso teisės mokslo [žr., pvz., 7, p. 214; 8], ir tai turėjo nemažą įtaką praktiniam apeliacinį procesą reglamentuojančių nuostatų taikymui. Ypač buvo diskutuojama dėl apeliacinės instancijos teismo teisės grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui apimties. Gana griežtą poziciją šiuo klausimu išsakė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pripažindamas tokią apeliacinės instancijos teismo galimybę tik esant absoliutiems pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindams [9].

Įsigaliojus naujam CPK, apeliacinis procesas koncepcinio pobūdžio reformų nepatirs. Apeliacija ir toliau bus suprantama kaip teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, nepratęsianti pirmosios instancijos teismo proceso, o skirta patikrinti priimto pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą neperžengiant apeliacinio skundo ribų. Taigi įstatymų leidėjas priimdamas naują CPK pasiliko prie ribotos apeliacijos modelio, tuo bent jau kuriam laikui užbaigdamas nuo pat apeliacijos instituto Lietuvoje atkūrimo trukusią diskusiją. Tai, kad apeliacija naujame CPK suprantama tik kaip byloje priimto teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė, o ne pakartotinis bylos nagrinėjimas, patvirtina naujame CPK įtvirtintas draudimas apeliacinei grįsti apeliacinį skundą aplinkybėmis, nenurodytomis pirmosios instancijos teismui (CPK 306 str. 2 d.), išlikęs kiek konkretizuotas naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas (CPK 314 str.) bei

apeliacinės instancijos teismo galimybė gražinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui (CPK 327 str.). Be to, kai kurios apeliacinį procesą reglamentuojančios nuostatos įstatymų leidėjo patikslintos, siekiant ateityje išvengti bereikalingų diskusijų dėl apeliacinio proceso esmės.

1964 m. redakcijos CPK 314 str. buvo įtvirtinta nuostata, jog apeliacinis procesas vyksta pagal tas pačias taisykles kaip ir procesas pirmosios instancijos teisme, išskyrus apeliacinį procesą reglamentuojančiame skirsnyje nurodytas išimtis. Be abejo, reikia sutikti su teorijoje išsakoma nuomone, jog ši nuostata visiškai nereikšė, kad apeliacinis procesas įstatymo leidėjo buvo pripažįstamas pirmosios instancijos teismo proceso pakartojimu, o buvo įtvirtinta tik pragmatiniais sumetimais, siekiant išvengti tų pačių CPK nuostatų kartojimosi dviejuose CPK skyriuose [7, p. 216]. Tačiau dėl praktikoje pasitaikiusios nevienareikšmės šios normos traktuotės, naujajame CPK įtvirtinta analogiška nuostata formuluojama kiek kitaip: apeliaciniam procesui taikomos pirmosios instancijos teismo procesą reglamentuojančios taisyklės, jei jos neprieštaruoja šio skyriaus nuostatoms (CPK 302 str.). Tuo siekiama atkreipti dėmesį į tai, jog apeliaciniame procese negali būti taikomos pirmosios instancijos teismo procesą reglamentuojančios nuostatos ne tik tada, jei analogišką klausimą kitaip reglamentuoja apeliacinį procesą reglamentuojančios normos, bet ir tada, jei konkrečios pirmosios instancijos teismo procesą reglamentuojančios normos taikymas nebūtų suderinamas su apeliacinio proceso esme ir paskirtimi. Pavyzdžiui, nors apeliacinį procesą reglamentuojančios nuostatos nenumato sprendimo už akių priėmimo draudimo, atsižvelgiant į sprendimo už akių esmę darytina išvada, jog tokio sprendimo priėmimas galimas tik pirmosios instancijos, bet ne apeliaciniame procese.

Kadangi apeliacinis procesas Lietuvos įstatymų leidėjo pripažįstamas pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės tikrinimu, suprantama, jog toks tikrinimas paprastai vykdomas pagal byloje esančią medžiagą, t. y. remiantis tais pačiais duomenimis, kuriuos turėjo pirmosios instancijos teismas, priimdamas ginčijamą sprendimą, o naujos medžiagos pateikimas galimas tik išimtiniais atvejais [9, p. 10]. Todėl CPK 306 str. 2 d. tiesiogiai draudžia apeliantui grįsti apeliacinį skundą aplinkybėmis, nenurodytomis pirmosios instancijos teisme, CPK 312 straipsnis – reikšti apeliaciniame skunde naujus materialinius teisinius reikalavimus, o CPK 314 straipsnis – pateikti apeliacinės instancijos teismui naujus, nepateiktus pirmosios instancijos teismui, įrodymus.

Naujų reikalavimų bei naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas naujajame CPK išliko iš esmės nepakitęs (analogiškos nuostatos buvo įtvirtintos 1964 m. redakcijos CPK 323 str. bei 325 str.; naujojo CPK 314 str. tik patikslinta, jog naujų įrodymų pateikimas galimas tais atvejais, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai juos atsisakė priimti), todėl, mūsų manymu, detaliau juos aptarinėti šiame straipsnyje nėra prasmės. Atskirai derėtų aptarti CPK 306 str. 2 d. įtvirtintą draudimą apeliantui apeliacinį skundą grįsti naujomis aplinkybėmis, nenurodytomis pirmosios instancijos teismui.

Remiantis CPK 306 str. 1 d. 3 p. apeliaciniame skunde turi būti nurodytos bylos aplinkybės, įrodymai ir teisiniai argumentai, kuriais pagrindžiamas sprendimo ar jo dalies neteisėtumas ar nepagrįstumas (apeliacinio skundo pagrindas). Tai reiškia, jog apeliantas apeliaciniame skunde privalo nurodyti, kokioms bylos aplinkybėms, jo manymu, prieštaruoja priimtas pirmosios instancijos teismo sprendimas ir/ar kokias materialines ar proceso teisės normas jis pažeidžia. Naujajame CPK įtvirtintas draudimas grįsti apeliacinį skundą aplinkybėmis, nenurodytomis pirmosios instancijos teismui, reiškia draudimą apeliantui kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo nepagrįstumo pagrindą nurodyti naujas faktines aplinkybes, susijusias su pareikšto ieškinio pagrįstumu ar nepagrįstumu, t. y. apie pirmosios instancijos teismo sprendimo pagrįstumą turi būti sprendžiama analizuojant tuos faktinius argumentus ir įrodymus, kuriuos vertino pirmosios instancijos teismas.

Naujomis aplinkybėmis CPK 306 str. 2 d. prasme negali būti pripažinti apelianto teisiniai argumentai, kuriuos jis nurodo apeliaciniame skunde kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo neteisėtumo įrodymą. Remtis tokiais argumentais pirmosios instancijos teisme apeliantas neturėjo galimybės dėl paprastos priežasties – jie jam nebuvo žinomi, nes atsirado tik priėmus ginčijamą teismo sprendimą. Paminėtina, jog analogišką taisyklę dar 1999

m. buvo suformulavęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas 1964 m. redakcijos CPK 323 str. įtvirtintą draudimą apeliaciniame skunde reikšti naujus reikalavimus [10].

2. Teisė paduoti apeliacinį skundą ir apeliacinio skundo priėmimas

Naujajame CPK apeliacija išlieka įprastiniu teismų sprendimų kontrolės būdu, o tai reiškia, jog iš esmės kiekvienas pirmosios instancijos teismo sprendimas gali būti peržiūrėtas apeliacine tvarka (pirmosios instancijos teismo nutartims taikoma priešinga – sąrašo – taisyklė). Tokia įstatymo leidėjo pozicija atitinka Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R 95 (5) 1 punkto nuostatą, jog antrosios instancijos teismo kontrolė turėtų būti taikoma iš esmės kiekvienam pirmosios instancijos teismo sprendimui [11]. Tačiau kartu naujajame CPK numatyta iki šiol Lietuvos civiliniame procese nežinota apeliacijos ribojimo galimybė (CPK 303 str.).

Apeliacijos ribojimas ginčo suma (CPK 303 str.) – ko gero prieštaraujausiai sutikta apeliacinio proceso naujovė. Dėl ribotos straipsnio apimties nesinorėtų detaliau gilintis į šio ribojimo šalininkų bei priešininkų diskusiją, tačiau, manytume, tikslinga trumpai atkreipti dėmesį į keletą svarbių aplinkybių, pateisinančių tokią įstatymo leidėjo poziciją.

Pirma, siekiant išsiaiškinti, ar galimi tokio pobūdžio apeliacijos ribojimai, reikėtų atsakyti į klausimą, ar apeliacija yra sudėtinė teisės į teisminę gynybą dalis. Šiuo klausimu civilinio proceso teisės teorijoje yra 2 priešingos pozicijos: 1) teisė į teisminę gynybą apima ir teisę skųsti priimtą teismo sprendimą, 2) teisė į teisminę gynybą galimybės skųsti teismo sprendimą neapima [7, p. 210]. Plačiau nesigilinant į atskiras pozicijas pagrindžiančius argumentus, reikia konstatuoti, jog pripažinus tai, kad teisė į teisminę gynybą apima apeliacijos teisę, įstatymų leidėjo galimybė riboti apeliaciją ginčo suma tampa abejotina. Tačiau pastaruoju metu Europos valstybėse aiškiai įsivyrėja antroji nuomonė, juolab, jog tokios pozicijos savo praktikoje laikosi ir Europos Žmogaus Teisių Teismas. Analogiškos pozicijos priimdamas naują CPK laikėsi ir Lietuvos įstatymų leidėjas. Sutinkant, kad teisė į apeliaciją nėra sudėtinė teisės į teisminę gynybą dalis, kartu reikia konstatuoti, jog įstatyme įtvirtinti apeliacijos ribojimai savaime negali būti pripažinti asmens teisės į teisminę gynybą ribojimu.

Antra, rengiant naują CPK buvo atsižvelgta į tai, jog apeliacijos ribojimą ginčo suma numato daugelio Europos valstybių civilinio proceso įstatymai. Apeliacijos ribojimų reikalingumas paprastai motyvuojamas siekiu išvengti sudėtingo ir brangaus apeliacinio proceso santykinai nedidelės vertės ginčiuose, ir kartu sumažinti bendrą teismo proceso trukmę. Apeliacijos ribojimą nedidelės vertės ginčiuose leidžia ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. 95 (5) 3 p. [11].

Atsižvelgiant į dažnai išsakomus socialinio teisingumo motyvus, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, jog naujajame CPK numatyta ginčijama suma, dėl kurios negalimas apeliacinis bylos nagrinėjimas, yra ganėtinai nedidelė (250 Lt.), be to, šis ribojimas nebus taikomas labiausiai socialiai pažeidžiamoms asmenų grupėms (CPK 303 str. 1 d.).

Naujasis CPK numato ir daugiau apeliacijos ribojimų, pavyzdžiui, sprendimo už akių apeliacine tvarka negali skųsti šalis, dėl kurios toks sprendimas priimtas (CPK 303 str. 2 d.), apeliacine tvarka negali būti skundžiamas preliminarus sprendimas (CPK 428 str. 8 d.), teismo įsakymas (CPK 436 str. 7 d.). Apie visus šiuos ribojimus apibendrintai galima pasakyti, jog jie yra objektyviai nulemti paties skundžiamo procesinio dokumento priėmimo specifikos ir šiems dokumentams peržiūrėti CPK numatyta speciali procedūra.

Naujajame CPK numatyti gerokai ilgesni apeliacinio skundo padavimo terminai – atitinkamai 30 dienų nuo teismo sprendimo paskelbimo dienos arba 40 dienų, jei apelianto gyvenamoji ar buveinės vieta yra užsienio valstybėje (CPK 307 str.). Ilgesni apeliacinio skundo padavimo terminai nustatyti atsižvelgiant į tai, jog 1964 m. redakcijos CPK nustatyto 14 dienų termino neretai nepakakdavo tam, kad šalys gautų išsamiai surašytą pirmosios instancijos teismo sprendimą ir surašytą motyvuotą apeliacinį skundą. Kad nepraleistų įstatymo nustatyto apeliacinio skundo padavimo termino, šalys paduodavo nemotyvuotus arba neiš-

samius apeliacinius skundus, jie vėliau būdavo po kelis ar net keliolika kartų taisomi ir pildomi. Tokia situacija apsunkindavo informacijos apskaitimą tarp ginčo šalių (nes ne visuomet apeliacinio skundo papildymai būdavo pateikiami kitai šaliai) bei patį pasiruošimo apeliaciniam bylos nagrinėjimui procesą.

Kad ateityje to būtų išvengta, naujajame CPK įtvirtinta nuostata, jog pasibaigus apeliacinio skundo padavimo terminui, keisti (papildyti) apeliacinį skundą draudžiama (CPK 323 str.). Pasibaigus sprendimo apeliacinio apskundimo terminui, apeliacinis skundas su visais jo papildymais siunčiamas priešingai šaliai, kad pastaroji galėtų tinkamai pasiruošti gynybai (CPK 317 str. 1 d.). Visi po šio termino pasibaigimo gauti apeliacinio skundo papildymai turės būti gražinami juos padavusiam asmeniui (CPK 75 str. 1 d.).

Taigi įsigaliojus naujam CPK byloje dalyvaujantys asmenys turės vieną iš galimybių: paduoti apeliacinį skundą kuo anksčiau (pvz., po 10 dienų nuo teismo sprendimo paskelbimo) ir išlaikyti galimybę vėliau jį pildyti, kol pasibaigs įstatymo nustatytas terminas apskųsti sprendimą, arba iškart paduoti išsamų apeliacinį skundą, kuriam surašyti įstatymo numatytas gana ilgas terminas.

Be to, siekiant užtikrinti teisinių santykių tarp ginčo šalių stabilumą bei teismo sprendimo teisinę galią (pasibaigus įstatyme nustatytam sprendimo apeliacinio apskundimo terminui, sprendimas, jei jis nėra apskųstas, įsiteisėja, ir gali būti pradėtas vykdyti) naujajame CPK nustatyta, jog prašymas atnaujinti praleisto apeliacinio skundo padavimo terminą negali būti paduotas, jeigu praėjo daugiau kaip šeši mėnesiai nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo paskelbimo dienos. Šis terminas yra naikinamasis. Jam pasibaigus išnyksta teisė paduoti apeliacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo sprendimo, todėl apelianto pateiktas prašymas dėl praleisto apeliacinio apskundimo termino atnaujinimo nebegalės būti teismo tenkinamas, o apeliacinį skundą turės būti atsisakoma priimti.

Naujasis CPK nenumato esminių naujovių apeliacinio skundo priėmimo stadijoje. Šį klausimą, kaip ir anksčiau, spręs pirmosios instancijos teismas. Jis, pasibaigus sprendimo apeliacinio apskundimo terminui, turės nusiųsti kitai proceso šaliai skundo nuorašą kartu su visais gautais jo papildymais, o apeliacinės instancijos teismui – bylą kartu su apeliaciniu skundu (CPK 317 str. 1 d.). Kadangi naujasis CPK numato skirtingus apeliacinio apskundimo terminus, priklausomai nuo apelianto gyvenamosios ar buveinės vietos, tuo atveju, jei viena iš ginčo šalių yra užsienio valstybėje, pirmosios instancijos teismas bylą apeliacinės instancijos teismui turėtų siųsti pasibaigus ilgesniam – 40 dienų terminui. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į CPK 317 str. įtvirtintos normos tikslą – iki apeliacinio apskundimo termino pabaigos byla ir gauti skundai lieka pirmosios instancijos teisme dėl to, kad būtų gauti visi apeliaciniai skundai dėl priimto teismo sprendimo ir visi šių skundų pakeitimai bei papildymai. Tai būtina siekiant užtikrinti tinkamą informacijos apskaitimą tarp ginčo šalių bei pasiruošimo apeliaciniam bylos nagrinėjimui procesą.

Siekiant paspartinti pasiruošimo apeliaciniam bylos nagrinėjimui procesą, naujajame CPK numatoma apeliacinės instancijos teismo galimybė nustatyti apeliantui terminą apeliacinio skundo trūkumams pašalinti tais atvejais, jei tokie trūkumai pastebimi jau apeliacinės instancijos teisme (CPK 316 str. 3 d.). Remiantis 1964 m. redakcijos CPK 333 str. 1 d. 3 p. nuostatomis, tokiu atveju byla turėdavo būti gražinama pirmosios instancijos teismui iš naujo spręsti apeliacinio skundo priėmimo klausimą. Iš esmės pritariant tokiam racionaliam įstatymų leidėjo žingsniui, kartu reikia pasakyti, jog ši nuostata šiek tiek apsunkina byloje dalyvaujančių asmenų padėtį, nes tais atvejais, kai minėtą klausimą spręs apeliacinės instancijos teismas, jie neteks galimybės skųsti priimtą teismo nutartį (pvz., dėl įpareigojimo sumokėti žyminį mokestį) atskiruoju skundu. Kita vertus, reikia pripažinti, jog tikimybė, kad apeliacinės instancijos teismas panaikins pirmosios instancijos teismo nutartį, priimtą po to, kai byla buvo gražinta pirmosios instancijos teismui skundo trūkumams pašalinti, yra labai maža ir nėra pagrindo teigti, jog šis įstatymų leidėjo žingsnis buvo neapgalvotas.

3. Bylos nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme

Minėta, kad ribotos apeliacijos atveju procesas apeliacinės instancijos teisme nėra identiškas pirmosios instancijos teismo procesui. Dėl to, jog priimto teismo sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas tikrinamas pagal byloje esančią medžiagą, apeliacinis procesas paprastai yra rašytinis arba mišrus [8, p. 10], ribojant žodiškumo principo taikymą. Reikėtų sutikti su nuomone, jog platus žodiškumo principo taikymas apeliaciniame procese nėra labai pragmatiškas, ypač atsižvelgiant į CPK įtvirtintą draudimą šalims apeliacinės instancijos teismo posėdžio metu nukrypti nuo teismui pateiktų procesinių dokumentų turinio [7, p. 220]. Nepagrįstas žodiškumo principo taikymas turi neigiamą įtaką proceso trukmei bei bylos nagrinėjimo kaštams.

Vis dėlto CPK rengimo darbo grupei nepavyko įgyvendinti idėjos, jog apeliacinis procesas paprastai turėtų vykti be žodinio bylos nagrinėjimo. Naujajame CPK įtvirtintas kompromisinis variantas, paliekant šiuo metu egzistuojančią nuostatą, jog apeliacinis procesas paprastai vyksta žodinio proceso tvarka, kartu įtvirtinant rašytinio bylos nagrinėjimo galimybę, jei to apeliaciniame skunde prašo apeliantas, ir tokiam nagrinėjimui neprieštarauja kiti byloje dalyvaujantys asmenys. Išlieka ir jau 1964 m. redakcijos CPK įtvirtinta galimybė apeliacinės instancijos teismui neskelbti žodinio bylos nagrinėjimo tais atvejais, jei nustatomi absoliutūs pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindai ar kitos CPK 321 str. išvardytos aplinkybės (ši naujojo CPK nuostata nuo 1964 m. redakcijos CPK 333 str. skiriasi tik 1 punktu: naujajame CPK nebelieka nuostatos, jog byla rašytinio proceso tvarka nagrinėjama paaiškėjus, jog pirmosios instancijos teismas privalėjo nustatyti apeliantui terminą apeliacinio skundo trūkumams pašalinti. Kaip jau minėta, įsigaliojus naujam CPK apeliacinės instancijos teismas privalės paskirti apeliantui terminą trūkumams pašalinti ir tai turės būti daroma pasirengimo apeliaciniam bylos nagrinėjimui metu).

Pageidavimą, jog byla būtų nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, apeliantas privalo nurodyti apeliaciniame skunde (CPK 306 str.). Apeliacinis skundas išsiunčiamas byloje dalyvaujantiems asmenims. Jie turi galimybę susipažinti su tokiu apelianto pageidavimu ir atsiliepimuose į apeliacinį skundą išreikšti savo poziciją dėl rašytinio bylos nagrinėjimo. Jei byloje dalyvaujantys asmenys atsiliepimuose į apeliacinį skundą savo nuomonės dėl rašytinio bylos nagrinėjimo nepareiškia arba atsiliepimo nepateikia, turėtų būti laikoma, jog jie rašytiniam bylos nagrinėjimui neprieštarauja. Tačiau net ir tokiu atveju apelianto pageidavimas nėra privalomas apeliacinės instancijos teismui, kuris, manydamas, jog tai reikalinga, turi teisę skelbti žodinį bylos nagrinėjimą.

Kartu naujajame CPK įtvirtinta galimybė skelbti žodinį bylos nagrinėjimą atskiram skundui nagrinėti. Ši galimybė įtvirtinta atsižvelgiant į praktikoje pasitaikiusius atvejus, kai išnagrinėti atskirąjį skundą tiesiogiai neišklause byloje dalyvaujančių asmenų būdavo gana sudėtinga. Problema kilo iš esmės dėl to, jog įstatymai numato skirtingus klausimus, sprendžiamus teismo nutartimis. Pavyzdžiui, įmonių bankroto bylose bankrutuojančios įmonės kreditorių reikalavimai tvirtinami teismo nutartimi, nors akivaizdu, jog pagal savo prigimtį šis klausimas artimesnis tiems, kurie turi būti sprendžiami teismo sprendimu (nutartimi teismas iš esmės pasisako dėl kreditoriaus reikalavimo pagrįstumo). Pastebėtina, kad nors 1964 m. redakcijos CPK galimybė skelbti žodinį atskirojo skundo nagrinėjimą nebuvo numatyta, apeliacinės instancijos teismai kartais skelbdavo žodinį atskirojo skundo nagrinėjimą, vadovaudamiesi bendra taisykle, jog teismas gali pasirinkti sudėtingesnę procesinę bylos nagrinėjimo formą, nei numato įstatymas, ir tai nebus laikoma byloje dalyvaujančių asmenų teisių pažeidimu.

Daugelis naujajame CPK įtvirtintų nuostatų skirta užtikrinti tinkamą informacijos apsikeitimą tarp ginčo šalių, realizuojant proceso koncentruotumo bei kooperacijos principus (CPK 7, 8 str.). Be jau minėto draudimo keisti ir pildyti apeliacinį skundą pasibaigus sprendimo apeliacinio apskundimo terminui, naujajame CPK aiškiai įtvirtinta kitos šalies pareiga pateikti išsamų atsiliepimą į apeliacinį skundą (CPK 318 str.). Šalis, tinkamai nerealizavusi šios procesinės pareigos, praras galimybę išdėstyti savo argumentus apeliacinės instancijos teismo posėdžio metu, nes teismo posėdžio metu šalims draudžiama nukrypti nuo teismui pateiktų procesinių dokumentų turinio (CPK 324 str. 2 d.). Atkreiptinas dėmesys į tai, jog CPK 324 str. 2 d. nediferencijuoja draudimo nukrypti nuo pateiktų procesinių dokumentų tu-

rinio atsižvelgiant į procesinę byloje dalyvaujančio asmens padėtį. Dėl šios priežasties kiek abejotinas atrodo įstatymų leidėjo CPK 318 straipsnyje įtvirtintas išskyrimas, jog pareiga pateikti atsiliepimą taikytina tik kitai šaliai, o kiti byloje dalyvaujantys asmenys pateikti atsiliepimus turi teisę.

Tais atvejais, kai apeliantas pateikia apeliacinės instancijos teismui naujus įrodymus, nes, jo manymu, toks pateikimas leistinas remiantis CPK 314 str., jis tai turi padaryti jau paduodamas apeliacinį skundą (CPK 306 str.), kad su šiais įrodymais galėtų susipažinti apeliacinės instancijos teismas bei kiti byloje dalyvaujantys asmenys. Kiti byloje dalyvaujantys asmenys visą papildomą medžiagą privalo pateikti kartu su atsiliepimais į apeliacinį skundą. Vėliau pateikti naują medžiagą nebus galima taip pat remiantis CPK 324 straipsnyje įtvirtintu draudimu.

Remiantis naujojo CPK 320 str. bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribos yra apeliacinio skundo faktinis ir teisinis pagrindas. Taigi ši nuostata nevienareikšmiškai teigia, jog apeliacinės instancijos teismas yra saistomas ne tik faktinių, bet ir teisinių apelianto argumentų (tai šiek tiek prieštarauja pastaruoju metu Lietuvos teismų praktikoje įsitvirtinusiai pozicijai, jog teismas nėra saistomas teisinių asmens argumentų pagal principą „teismas žino teisę“). Kadangi naujajame CPK nėra įtvirtintas privalomas atstovavimas apeliacinės instancijos teismuose, CPK 320 str. nuostatą apeliacinės instancijos teismai turėtų taikyti kūrybiškai, atsižvelgdami į konkrečios bylos aplinkybes, pavyzdžiui, ar apeliantas naudojasi kvalifikuota teisine pagalba, ar pirmosios instancijos teismas tinkamai įvykdė teismo išaiškinimo pareigą (CPK 159 str.) ir pan.

Kartu reikėtų atkreipti dėmesį į tam tikrą loginį CPK 320 str. formuluotės netikslumą dėl absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimo. CPK 320 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog šis patikrinimas yra sudėtinė apeliacinio bylos nagrinėjimo ribų dalis, tuo tarpu CPK 320 str. 2 d. nustatyta, jog tais atvejais, kai nustatomi absoliučūs pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindai, apeliacinės instancijos teismo apeliacinio bylos nagrinėjimo ribos nesaisto. Akivaizdu, jog vienoje CPK 320 str. dalių absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimas įrašytas nepagrįstai ir yra perteklinis.

Manytume, jog absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimas nepagrįstai įrašytas CPK 320 str. 1 d., nes, remiantis civilinio proceso pamatiniais principais, apeliacinio bylos nagrinėjimo ribas nustato apeliantas (*tantum devolutum quantum appellatum*), o įstatymų leidėjas viešojo intereso apsaugos tikslais gali nustatyti šio principo išimtis, bet ne perimti paties apelianto funkciją. Taigi absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimas turėtų būti pripažįstamas ne apeliacinio bylos nagrinėjimo ribų sudėtinė dalimi, o išimtimi, kai apeliacinės instancijos teismo nesaisto apelianto nubrėžtos apeliacinio skundo ribos (CPK 320 str. 2 d.).

Apeliacinės instancijos teismas taip pat turi teisę peržengti apeliacinio bylos nagrinėjimo ribas tais atvejais, kai to reikalauja viešasis interesas, nagrinėjant šeimos, darbo bei ypatingosios teisenos bylas (CPK 320 str. 2 d.). Taigi naujajame CPK, lyginant su 1964 m. redakcijos CPK, apeliacinės instancijos teismo galimybė peržengti apeliacinio skundo ribas viešojo intereso apsaugos tikslais yra apribota ir apima tik nedispozityvias ir santykinai dispozityvias bylas.

4. Apeliacinės instancijos teismo teisės išnagrinėjus bylą apeliacine tvarka

Apeliacinės instancijos teismo teisių, išnagrinėjus bylą apeliacine tvarka, sąrašas naujajame CPK išliko nepakitęs. Esmingesnių pakeitimų įtvirtinta tik reglamentuojant sprendimo panaikinimo apeliacine tvarka pagrindus bei apeliacinės instancijos teismo teisę gražinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui.

Naujajame CPK aiškiai įtvirtintas draudimas naikinti iš esmės teisėtą ir pagrįstą pirmosios instancijos teismo sprendimą formaliais pagrindais (CPK 328 str.). Ši taisyklė Lietuvos

civiliniame procese nėra nauja. Nors 1964 m. redakcijos CPK ji nebuvo tiesiogiai įtvirtinta, šios taisyklės buvo nuosekliai laikomasi teismų praktikoje. Draudimą naikinti iš esmės teisėtą ir pagrįstą sprendimą (nutartį) formaliais pagrindais ne kartą savo nutartyse akcentavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bei Lietuvos apeliacinis teismas. CPK 328 str. įtvirtintas draudimas turi būti aiškinamas ir taikomas sistemiskai su CPK 329 str. bei CPK 330 str. nuostatomis, kaip apibrėžiantis šių nuostatų taikymo ribas. CPK 329 str. 2, 3 d. įtvirtinti proceso teisės normų pažeidimai (absoliutūs ir santykinai absoliutūs pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindai) dėl jų sukeltamų teisinių pasekmių (tinkamo proceso pirmosios instancijos teisme nebuvimo) negali būti pripažinti formaliais CPK 328 straipsnio prasme.

Absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašas naujajame CPK susiaurintas – jame nelieka tokių pagrindų kaip teisėjų pasitarimo slaptumo taisyklių pažeidimas bei atveju, kai pirmosios instancijos teismo sprendimas nepasirašytas arba pasirašytas ne to teisėjo, kuris nagrinėjo bylą (1964 m. redakcijos CPK 338 str. 2 d. 3, 4 p.). Tokie pažeidimai ateityje turės būti vertinami atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes. Pavyzdžiui, teismo pasitarimo slaptumo principo pažeidimas galės būti pripažintas proceso teisės pažeidimu, lėmusiu neteislingą bylos išsprendimą (CPK 329 str. 1 d.). Na o jei sprendimas pasirašytas ne to teisėjo, kuris nagrinėjo bylą, ir tai nėra tik spausdinimo klaida, toks atvejis galės būti pripažintas sprendimo priėmimu ne to teisėjo, kuris nagrinėjo bylą, t.y. absoliučiu sprendimo negaliojimo pagrindu (CPK 329 str. 2 d. 3 p.).

Kartu CPK 329 str. 2 d. 7 p. įtvirtintas dar vienas absoliutus pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindas: jei pirmosios instancijos teismas išsprendė ne visus byloje pareikštus reikalavimus ir bylos negalima išskirti CPK 327 str. 2 d. nustatyta tvarka.

Iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti, jog minėtas pagrindas prie absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų priskirtas ne visai pagrįstai. Tokia mintis galėtų kilti dėl CPK 329 str. 2 d. 7 p. formulotės „ir jei bylos negalima išskirti“. Absoliučiu pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindu civilinio proceso teisės teorijoje pripažįstami šurkštūs proceso teisės normų pažeidimai, kuriuos nustačius laikoma, jog tinkamo proceso pirmosios instancijos teisme nebuvo [12, p. 251]. Todėl atrodytų, jog pažeidimo šurkštumas neturėtų būti siejamas išimtinai su bylos išskyrimo galimybe. Tačiau minėtą pagrindą aiškinant kartu su CPK 327 str. 2 d. nuostata tampa akivaizdu, jog įstatymų leidėjas būtent tokias šio pažeidimo pasekmes ir turėjo omenyje: kadangi visi reikalavimai iš esmės turi būti išspręsti pirmosios instancijos teisme, kurio nors iš reikalavimų neišsprendimas reiškia, jog šioje dalyje tinkamas pirmosios instancijos teismo procesas neįvyko, ir šioje dalyje byla **visais atvejais** bus grąžinta iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui (neatsižvelgiant į tai, ar bus vadovaujama CPK 329 str. 2 d. 7 p., ar CPK 327 str. 2 d.). Minėto pagrindo išskaidymas dviejuose CPK straipsniuose lemtas tik šio pažeidimo įtakos likusiai bylos daliai: kadangi kai kurių pareiktų reikalavimų neišsprendimas nebūtinai turi įtakos tinkamo proceso nebuvimui kitoje bylos dalyje, jei bylą neišspręstų reikalavimų dalyje galima išskirti, netikslinga kartoti visos bylos procesą pirmosios instancijos teisme.

Aiškus pareiktų reikalavimų neišsprendimo pirmosios instancijos teisme priskyrimas prie absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų (1964 m. redakcijos CPK analogiškas pagrindas prie absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų nebuvo priskirtas, nors buvo pripažįstamas pagrindu grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui) dar kartą patvirtina, jog įstatymų leidėjas apeliacinio procese nepripažįsta „antra pirmąja instancija“ – ginčas turi būti iš esmės išspręstas pirmosios instancijos teisme.

Naujajame CPK, atsižvelgiant į ribotos apeliacijos esmę, tikslinama apeliacinės instancijos teismo teisė grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Apeliacinės instancijos teismas galės grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui ne tik nustatęs absoliučius ar santykinai absoliučius sprendimo negaliojimo pagrindus, bet ir tada, jei nustatys, jog pirmosios instancijos teisme nebuvo atskleista bylos esmė, ir pagal byloje pateiktus įrodymus bylos negali išnagrinėti iš esmės apeliacinės instancijos teismas. Tai

turėtų padėti išvengti atvejų, pasitaikiusių dėl ne visai tinkamos šią apeliacinės instancijos teismo teisę reglamentavusio 1964 m. redakcijos CPK 337 str. formuluotės, kai apeliacinės instancijos teismas patenka į neapibrėžtą padėtį, negalėdamas priimti sprendimo dėl ginčo esmės, nepažeisdamas naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teisme draudimo ir kartu negalėdamas grąžinti bylos iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui [9].

Kaip jau minėta, bylą grąžinti pirmosios instancijos teismui bus galima ir tais atvejais, jei pirmosios instancijos teismas išspręs ne visus byloje pareikštus reikalavimus: jei bylą neišspręstų reikalavimų dalyje galima išskirti, apeliacinės instancijos teismas galės grąžinti pirmosios instancijos teismui tik bylos neišspręstų reikalavimų dalį, vadovaudamasis CPK 327 str. 2 d., o jei toks bylos išskyrimas, apeliacinės instancijos teismo manymu, negalimas, iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui bus grąžinta visa byla, nes tokius atvejus įstatymų leidėjas įtraukė į absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašą (CPK 329 str. 2 d. 7 p.).

Išvados

Įsigaliojus naujam CPK Lietuvoje išliks ribotos apeliacijos modelis ir šiam modeliui būdingi požymiai: draudimas apeliantui grįsti apeliacinį skundą aplinkybėmis, nenurodytomis pirmosios instancijos teismui, bei naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas. Todėl siekiant, kad teisingai būtų aiškinamos ir taikomos apeliacinį procesą reglamentuojančios nuostatos, būtina prisiminti, jog apeliacija Lietuvoje suprantama kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės mechanizmas, o ne pirmosios instancijos teismo proceso pakartojimas (taša) aukštesnės instancijos teisme.

Apeliacinio proceso pokyčiai daugiausia lemti įstatymų leidėjo siekio išspręsti praktikoje per trejetą ribotos apeliacijos galiojimo metų pastebėtas problemas, optimizuoti apeliacinį procesą – padaryti jį paprastesnį, trumpesnį ir ekonomiškesnį. Nuosekliai įgyvendinant naujajame CPK įtvirtintus proceso koncentruotumo ir kooperacijos principus bei įtvirtinus pirmąją teismo instanciją kaip pagrindinę, naujajame CPK numatyta galimybė riboti apeliaciją nedidelės vertės ginčiuose, apeliaciniame procese žodinis bylos nagrinėjimas derinamas su rašytiniu, įtvirtintos nuostatos, kurių paskirtis – užtikrinti tinkamą informacijos apsikeitimą tarp ginčo šalių, užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu bei proceso vilkinimui (apeliacinio skundo padavimo terminų ilginimas, apeliacinio skundo pildymo pasibaigus sprendimo apeliacinio apskundimo terminui draudimas, priešingos šalies pareiga pateikti atsiliepimą, šios pareigos nesilaikymo procesinės pasekmės ir kt.).

Atsižvelgiant į praktikoje pastebėtas apeliacinį procesą reglamentuojančių normų taikymo problemas, naujajame CPK tikslinama apeliacinės instancijos teismo galimybė grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, revizuojamas absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašas, aiškiai įtvirtinamas draudimas naikinti iš esmės teisingą pirmosios instancijos teismo sprendimą formaliais pagrindais, įtvirtinama žodinio atskirojo skundo nagrinėjimo galimybė.

Iš esmės teigiamai vertinant įstatymų leidėjo naujajame CPK numatytus apeliacinio proceso pokyčius, vis dėlto reikėtų pasakyti, jog apeliacinį procesą reglamentuojančiose nuostatose neišvengta klaidų: netiksliai suformuluotos apeliacinio bylos nagrinėjimo ribos, pasekmių požiūriu nėra tinkamai atribota kitos šalies pareiga pateikti atsiliepimą į apeliacinį skundą nuo kitų byloje dalyvaujančių asmenų analogiškos procesinės teisės. Reikia tikėtis, kad minėtus netikslumus ištaisys naujojo CPK pagrindu susiklostysianti teismų praktika taikant apeliacinį procesą reglamentuojančias nuostatas.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, priimtas 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX–743 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX–743 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36.
3. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 1964 m. liepos 7 d., su pakeitimais ir papildymais.
4. **Борисова Е. А.** Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе). – Москва, 2000.
5. **Įstatymas** dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo, priimtas 1994 m. lapkričio 8 d. Nr. I–636 // Valstybės žinios. 1994. Nr. 93.
6. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas, priimtas 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII–959 // Valstybės žinios. 1998. Nr. 112.
7. **Некροšius V.** Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002.
8. **Микелėнас V.** Quo vadis? Arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1999. Nr. 1.
9. **Амbrasaitė G.** Apeliacijos rūšių įtaka apeliacinės instancijos teismo teisei grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui // Teisė. 2002. Nr. 43.
10. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo CBS 1999 m. kovo 17 d. nutartis, priimta N. K. Oksienė prieš S. Mazūrą byloje; bylos Nr. 3K–3–20/99, kategorija 13.
11. **Recommendation** No R (95) 5 Concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases.
12. **Микелėнас V.** Civilinis procesas. II dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.

Appeal: the main novelties in the new Code of Civil procedure

Goda Ambrasaitė

Law University of Lithuania

SUMMARY

In the beginning of the year 2002 the Seimas has passed the new Code of civil procedure of the Republic of Lithuania, which will come into force on the 1st of January 2003. Although the main novelties of this legal document are related to the first instance procedure, the appellate procedure has undergone plenty of reforms as well.

The aim of this article is to compare the provisions of the new Code of civil procedure, regulating the appellate procedure, with the similar provisions of the Code of civil procedure of 1964, in order to disclose the main changes of legal regulation. As the limited scope of the article prevents the possibility to disclose all the novelties, the article deals only with the main ones. In addition, the article aims to spotlight some inaccuracies of the new legal regulation as well as possible problems of functioning of the new appeal.

